

AMI A BUDAI TANÁCS „ÁRULÁSA” UTÁN KÖVETKEZETT

A mohácsi csatavesztést követő években Buda lakóinak több ízben kellett városukat kisebb-nagyobb csoportokban elhagyni. Miután híret vette a magyar sereg s az uralkodó vesztének, Mária királyné és a főváros német polgársága hanyatt-homlok elmenekült. Az első alkalommal Budán rövid időre megjelent török szultánt majdhogynem üres város fogadta.¹

A török elmenetele, majd I. Ferdinánd király bevonulása után nagy többségük visszatért ugyan, de reményeik hiábavalónak bizonyultak, ottlétük napjai meg voltak számlálva. 1529. szeptember 8-án, amikor Buda újra török kézre jutott, a város német polgárságának egy részét – akik ígéretet kaptak a szabad elvonulásra, miután elhagyták a várat – a törökök kíméletlenül legyilkolták. De azok sem jártak jobban, akik életben maradtak, őket János király telepítette ki.²

Nem sok idő elteltével II. Szulejmán szultán harmadszor is meglátogatta a magyar fővárost, ezúttal véglegesen birtokba is vette. Ehhez az eseményhez köthető a harmadik, a legnagyobb menekülési hullám (amelyet Izabella királyné udvarának elvonulása is súlyosbított), amely után a főváros addigi ipara és kereskedelme hanyatlani kezdett, és néhány év alatt csaknem egy balkáni garnizon szintjére süllyedt.

Az alábbiakban e harmadik menekülthullám néhány nevezetes kárvallottjával kívánok foglalkozni, kiemelve korábbi kapcsolatukat a királyi udvarral, a palotával. Természetesen csak röviden tudom ismertetni életútjukat, ám remélem, hogy derékba tört sorsuk bemutatása során egyéni életükön túlmutató összefüggések is felismerhetők lesznek. Hiszen az ő történetük társaik sorsfordulatait is érzékelteti, vagyis a nagy történelmi viharok áldozatául esett ember sorsát. S azt is megfigyelhetjük, hogy Habsburg Ferdinánd magyar királyként milyen intézkedéseket tett sanyarú sorsra jutott hívei érdekében.

Lássuk tehát a város vezetőit! Buda 1541. évi ostroma idején a 12 tagú tanács (amelynek élén a főbíró állt, adminisztrációját pedig a város jegyzője intézte) többsége a törökkel szembenálló Habsburg-párthoz húzott. De a városban léteztek törökpártiak is, akik éppen a hódítók uralmától várták karrierjük kiteljesedését.

A Habsburg-pártiak – akiknek élén az özvegy királyné, Izabella állt – ötlötték ki, hogy a fővárost átadják az ostromló keresztény seregnek. Ám az akció kudarcba fulladt, a titokban beengedett katonákat felfedezték a várbeliek, s kíméletlenül lemészárolták őket. A balul sikerült akció szervezőinek is menekülniük kellett. Ez nem mindegyiküknek sikerült, az egyik vezetőt, Bácsi Ferencet Fráter György elfogatta, s felnégyeltette.³ De felesége és fia megmenekült, őket a későbbiekben a Ferdinánd király által felállított Magyar Kamara rendszeresen támogatta, az özvegyet először heti száz dénárral, majd élete végéig évi száz forinttal.⁴ Más, jelentős adományban is részesültek, Trencsénben az úgynevezett királyi házat kapták meg az uralkodótól, amely minden adótól mentesült.⁵ Bácsi özvegye második házassága alkalmából is kapott ajándékot, 125 forintot.⁶ Fiát, az 1538-ban a bécsi egyetemre beiratkozott Jánost még 1565-ben is segítette a kamara.⁷

Akik életben maradtak, azok közül nem mindenki menekült el, hiszen voltak közöttük törökpártiak is. Róluk csak egészen röviden szólok. A főbíró, a volt kincstári tisztviselő Turkovith Miklós – a jól tájékozott *Memoria Rerum...* című emlékirat szerint – az ostrom idején annyira beteg volt, hogy nem is kelhetett fel ágyából.⁸ Igaz viszont, hogy a főváros török kézre kerülése után, felgyógyulván, Werbőczy István (János király főkancellárja) mellett maradt bírónak. Nem sokáig töltötte be azonban ezt a tiszteletet, mert hamarosan

– a megmérgezett Werbőczy után –, valószínűleg 1542-ben ő is meghalt.⁹ Fia, János, miután a bécsi egyetemen befejezte tanulmányait, nem is tért vissza a törökülte fővárosba, hanem Pozsonyban telepedett le. Először a szenci, majd a galgóci, végül az újhelyi harmincad írnokaként tevékenykedett, később Bánffy Lászlónál vállalt állást.¹⁰ Miként atyja, ő is szoros kapcsolatban állt Nádasdy Tamással (aki a dunántúli főkapitányi, a horvát báni mellett a nádori tisztet is betöltötte), több bizalmas hangú levele maradt fenn, amelyet a nagyrúhoz intézett.¹¹ Nádasdy pedig közbenjárta a Magyar Kamaránál az ifjabb Turkovith érdekében.¹² Amikor Bánffy László szolgálata után vissza akart kerülni a kamarához, törekvését az erdélyi püspök igen támogatta.¹³ Életről 1570-ből származik utolsó adat, ekkortájt eshetett halála.¹⁴

A török párt vezetője a tanácsban az a Tétényi István lehetett, aki 1543-ban, tehát Turkovith halála után a városbírói tisztelet viselte, s fiával, Péterrel és testvérével, Jánossal együtt Szent György téri házában élt. Birtokait is megőrizte, annál is inkább, mert idő közben török szpáhi lett... Rajta kívül 1547-ben Budán élt még Zalai Tamás és Kalmár Bereck, akik valószínűleg 1541-ben a tanács tagjai voltak. Egy másik feltételezett tanácsag, Barkas Péter családjából is tartózkodtak a török időkben a városban.¹⁵

Az ellenkező oldalon állók vezéreghénységét minden bizonnyal Pálczán Péterben tisztelhetjük.¹⁶ Ő, aki a korábbi években, már egészen fiatal korától többször viselte a főbírói tiszteletet, ekkor kisbíró volt. Széduletes karrierjét nem kis részben udvari kapcsolatainak köszönhette. Felesége Péter káplánnak, János király kápolnamesterének nővére volt.¹⁷ Fráter György barátságába fogadta, később fiát Szapolyai János és a Barát tartotta keresztvív alá.¹⁸ János király alatt többször viselte a bírói tiszteletet, s az uralkodó több birtokadományban is részesítette.¹⁹ Szapolyai halála után azonban Pálczán, aki a Szerémségből éppen a török elől menekült Budára, szakított a törökbarát koncepcióval, és a főváros átadási tervének egyik kidolgozója lett. A terv megíjúsulása után először arra gondolt, hogy bezárkózik házába, azt kivont karddal védelmezi Fráter György katonáitól, egészen haláláig, s csak később engedett józanabb barátja, Bácsi Benedek rábeszélésének, s a kiskapun át, amelynek kulcsát magánál tartotta, elmenekült.²⁰ Családjá azonban a városban rekedt, ők Fráter György börtönében lelték halálukat. Vagyona is a Barát kezére került.²¹ Pálczán menekülésének útja kelet felé vezetett, 1541 decemberében Patakon találjuk, majd Eperjesre ment, immár Perényi Péter ajánlólevelével, aki a város vendégszeretetébe és jóindulatába ajánlotta az egykori budai városbíró.²² Nem sokkal később pedig Besztercebányán kerül szemünk elé.

Tudjuk, hogy ezekben a drámai hetekben nemcsak Perényi támogatására számíthatott. Szolgálataiért és elvesztett vagyona kárpótlásául ígéretet nyert I. Ferdinánd királytól a hűtlenségbe esett Semsey László birtokaira, amelyek az Abaúj vármegyei Sacán voltak. A király meg is parancsolta Werner György sárosi kapitánynak (Saca ugyanis Sáros vár tartozékát képezte), hogy a birtokot adja át Pálczánnak. Werner 1541. november 16-án kelt válaszában alig leplezett módon szembehelyezkedett a királyi parancssal. Méltatlankodva azt közölte az uralkodóval, hogy ő már korábban kérte magának azt a birtokot, s még mielőtt kérésére választ kapott volna, jött meg ez az átadást elrendelő parancs. Nem tartaná szerencsésnek a birtok Pálczánnak juttatását, hiszen lehetséges, hogy őt a kassaiaktól meg kellene védelmezni, mivel ő arra nem elég erős. Ezért inkább magának kéri a birtok adományozását.²³ Közben az erőszakosságáról hírhedt Serédy Gáspár két szervitora, Szinyei István és Szinyei László – mint örökösök – is bejelentették igényüket a birtokra.²⁴

Werner más módon is keresztelte Pálczán cselekedeteit. Az történt ugyanis, hogy Pálczán sógora, Péter káplán Budáról magával vitte a királyi kápolna kincseit Eperjesre. Mivel Pálczán valamilyen vagyoni vitában állt vele, az eperjesi bíróval árestálltatta, azaz zár alá vettette a kincseket. Amikor ez Werner tudomására jutott, ő a kincseket azonnal lefoglaltatta, s a továbbiakra nézve a királytól kért utasítást.²⁵ Az ügy további részletei nem ismertek, az azonban bizonyos, hogy Pálczán nem jutott a kincsek birtokába, mert azokat még 1545-ben is Eperjesen őrizték.²⁶

Ekkor Ferdinánd király más módot próbált keresni vagyona vesztett híve kárpótlására. 1542. február 22-én Speyerben kelt oklevele tanúsága szerint megengedte, hogy Pálczán és három társa, mint a budai Krisztus Szent Teste Társulat egyedül életben maradt tagjai, a társulat Nürnbergben elhelyezett tőkénének esedékes kamatait felvehessék és maguk közt egyenlő részben feloszthassák.²⁷ Pálczánnak azonban ezzel sem volt szerencséje. Az egyik életben maradt, Bornemisza Gergely nem adta át neki az őt megillető részt,

sőt Bornemisza halála után özvegyével is pereskednie kellett az egykori budai bírónak a neki járó 300 forintért.²⁸ Ám mindezek ellenére Pálczának nem kellett feladnia a reményt, hogy valamilyen kárpótlásban részesül elvesztett javaiért. Az 1542. február 26-án megnyílt besztercebányai országgyűlésen is szóba került ugyanis Pálczán megsegítésének ügye. Az ország főrendjei a királyhoz felterjesztett memorialéba belefoglalták azt a kérést, hogy az uralkodó nyújtson segítséget a szerencsétlenül járt budai bírónak.²⁹ Ezt a király, válaszolva az országgyűlés felterjesztésére, meg is ígérte, ha megfelelő alkalom kínálkozik.³⁰ Ám Pálczán nem elégedett meg ennyivel. Míg az országgyűlés a király válaszára várt, ő folyamodványban fordult az uralkodóhoz, amelyben védelmet kért. Erre azért lett szüksége, mert a már említett szervitor, Szinyei László megfenyegette, azt a szolgáját pedig, aki a beiktatási parancsot szállította, Szinyei László és István meggyilkolta.³¹

Pálczán ezután, júniusban – a városi számadáskönyv tanúsága szerint – Pozsonyot kereste fel, talán azért, hogy továbbmenve Bécsbe az adománylevél kiadását siettesse.³² Majd Szepes vármegyét kérte, hogy szerezzen érvényt a királyi akaratnak, és iktassa be őt Saca birtokába. A vármegye emberei fel is keresték Wernert, aki azonban I. Ferdinánd oklevelét – ahogyan azt a vármegye emberei jelentették – bosszankodással és haraggal olvasta el, s amikor megkérdezték, milyen választ kíván adni arra, csak annyit mondott, hogy a következő vármegyei törvényszéken majd válaszol. Ezt azonban nem cselekedte meg, sőt ott le is tagadta, hogy ilyesmit ígért. Azt is megakadályozta, hogy a királynak ez ügyben Sáros megyéhez írott levelét bemutassák és felolvassák.³³ Werner taktikája végül eredményesnek bizonyult, és kitartóan adományt sürgető leveleivel célt ért;³⁴ 1542. október 1-jén Linzben kelt adománylevelében az uralkodó a hűtlen Semsey László összes javait neki juttatta.³⁵ S bár – jellemzően a kor hivatali ügyintézésének színvonalára – bizonyára egy korábbi parancs értelmében, I. Ferdinánd király 1542. október 9-i kelettel Pálczának is eladományozta a Semsey-örökséget, bizonyosak vagyunk abban, hogy Pálczán a nagy nehezen kiharcolt adománylevél kézhezvétele után sem költözhetett be a Kassához közeli Sacán lévő nemesi házba.³⁶ Bizonyára csekély vigaszt jelentett ebben a helyzetben, hogy 1542. november 23-án, mivel a felső-magyarországi szabad városok adóbehajtásában közreműködött, a kamara 62 forintot fizetett neki.³⁷ Ugyanakkor – komolyabb segítség gyanánt – évi 125 forintnyi összeg kiutalását is elrendelte az uralkodó, amelyet 1545-ben 200 forintra emelt, és pontos, hiánytalan kifizetéséről többször is gondoskodni igyekezett.³⁸ Azonban nyilvánvaló volt, hogy az elszenvedett károknak csak töredékéért lehetett ezen a módon Pálczánt kárpótolni. Ezért, igaz, csak évekkel később, I. Ferdinánd felszólította a kamarát, vizsgálja meg, milyen jövedelmekből vagy mekkora összeggel lehetséges a károk megtérítése. A kamara ekkor felszólította Pálczánt, írja össze mindazokat a javakat és pénzüsségeket, amelyeket Fráter György elrabolt tőle, amit ő meg is tett.³⁹ Veszteségeit azonban csak részben térítették meg,⁴⁰ majd a teljes kárpótlás ellensúlyozására évente fizetett járandóságát 300, 1557-ben pedig 350 forintra emelte fel I. Ferdinánd.⁴¹

Ám a király más módon is segítette hívét. 1543-ban kinevezte a besztercebányai harmincadhivatal élére, így Pálczán életpályája Besztercebányán folytatódott. Az őt kinevező parancs arról is rendelkezett, hogy a város megfelelő házról is gondoskodjon számára.⁴²

Nem sokkal később hősünk a magyarországi kereskedelemben egyre fontosabb szerepet játszó Nagyszombatba költözött át, ahol tisztséget is vállalt a város vezetésében: többször volt esküdt és bíró is. 1549-ben még ott találjuk.⁴³ De ott sem tudott meggyökerezni, Pozsonyba vándorolt tovább, ahol 1550-ben elnyerte a polgárjogot.⁴⁴ Talán már a tervezett átköltözéssel hozható kapcsolatba egy Moson vármegyei, Lajta folyó melletti rét megvásárlása 1548. december 8-án.⁴⁵ Pozsonyban kereskedőként is tevékenykedett, marhakereskedelemmel foglalkozott. Ez időből csupán kevés adatot ismerünk, azok mind egy 1550-ben megtörtént ügyre vonatkoznak. Akkor az ulmi Rot nevű kereskedő bécsi megbízottja (faktora), Christoph Lingkh, adóssága fejében lefoglaltatta, ahogyan akkor mondták, arestáltatta őket a magyaróvári vámon. Pálczán a kamarától kért 300 forintot adóssága megfizetésére, majd kiegyezett Lingkh-vel.⁴⁶ Mivel más adatot az ő neve alatt folyó kereskedelmi tevékenységről nem őriztek meg forrásaink, azt kell feltételeznünk, hogy üzleteit másokkal szövetkezve, az ő nevük alatt folytatta. Így gondolták a kortársak is, amint ezt Dessewffy János kamaraelnöknek az uralkodóhoz intézett jelentéséből megtudjuk. Pálczán budai barátjával,

Bornemisza Tamással, annak vejével, a bécsi Joannes Schranglall, a szintén bécsi Wolfgang Kremmerrel és a lengyri Laurentius Langh-gal alkottak kereskedőtársaságot, s Pálczának az üzletben 30 000 arany forintja feküdt.⁴⁷ Két tiltást is ismerünk, amelyekből kereskedelmi tevékenységére következtethetünk, mindkettő halála után keletkezett. Az egyiket Barbara Rausherin tette, egy csekély összegről, 28 forinról,⁴⁸ a másik tiltást pedig egy szintén filetinci származású kereskedő, Gerdak István tette, összeg nélkül.⁴⁹ Ezenfelül több ingatlanügyleteről is van adat. Így 1553-ból fennmaradt egy tiltakozása, amelyben sérelmezi, hogy a pozsonyi bíró és más polgárok átadtak egy, a malmához tartozó szántóföldet valakinek szőlőtelepítés céljára.⁵⁰ 1557-ből két ingatlanvásárlása ismert. Február 21-én Budai Jánostól (akit, mivel II. Lajos király törvénytelen fia volt, Királyfia Jánosként is említenek a források) vásárolta meg házát,⁵¹ majd egy hónappal később Szakállas Mátyás özvegye, Anasztázia asszony adta el neki a pozsonyi külvárosban lévő házacskaát, amely az övével volt szomszédos.⁵² Mindezekon felül Pálczának ekkor már szőlői is voltak. A szőlőkről (amelyek talán azonosak az 1553-tól birtokoltakkal) annyit tudunk, hogy a dévényi Fwngn nevű szőlőhegyen feküdtek, Szentkút mellett, az egyik oldalról Kerekes Gergely pozsonyi polgárával, a másik oldalról a pozsonyi várhoz tartozó szőlőkkel voltak határosak, s azokhoz kőház, malom (vagy malmok), rétek, kertek, halastavak is tartoztak. A szőlők értékét is ismerjük, halála előtt ugyanis eladta azokat Bornemisza Tamás vejének, Gerhard Mellennek 250 forintért.⁵³

Más forrásból is tudjuk, hogy Pálczán betegsége miatt vissza akart vonulni a gazdálkodástól. 1556. október 30-án ugyanis megjelent a pozsonyi tanács előtt, Kisserényi Pál és Pécsi Kis Péter deák kíséretében, és előadta, hogy élemedett kora és betegsége miatt fel akarja adni a pozsonyi polgárjogot, összes javait, beleértve borát is, el kívánja adni. A bíró a kérésre azt válaszolta, hogy amennyiben Pálczán lemond pozsonyi polgárjogáról, az eladás nem valósulhat meg. Pálczán erre azt válaszolta, hogy el kell olvasni az 1546. évi artikulust (annak 41. paragrafusában ugyanis kimondja, hogy „Az elmenekült nemesek a szabad városokban ezután minden királyi adó és dézsma fizetése és a városi bírák bíraskodása alól mentesek legyenek”). Reichentaller bíró erre azzal replikázott, hogy a következő artikulusokat is el kell olvasni. Feltehetően a 4. paragrafusra gondolt, amelynek értelmében „és kivéven azokat, a kik a szabad városokban már önként a polgárok közé állottak, és a városok terheit önként elvállalták”. Pálczán erre elvesztette türelmét, s egy cifra káromkodás után, melyet az irat magyar nyelven tartott fenn („te khuetha nyemeth soha nem paranczols ennekhem”), becsapta az ajtót és elrohant.⁵⁴ – A jelenet nemcsak a nemesi és a pozsonyi polgári jogfelfogás ellentétét festi érzékletesen, de Pálczán kapcsolatrendszerére is némi világot vet. A fontos tárgyalásra őt elkísérő két férfiú jelképezi azt a társadalmi környezetet, amelyben forgott, amelynek segítségére számíthatott.

Pécsi Kis Péterről, egy hadtudományi mű szerzőjéről, aki Oláh Miklós érsek familiárisa volt és közjegyzőként tevékenykedett, más forrásokból is tudjuk, hogy Pálczán barátja volt, akit halálos betegségében is hívott, hogy legyen mellette.⁵⁵ Kisserényi Pálnak, a pozsonyi Kisserényi Ferenc kamarai számadásmester és tanácsos fiának a Spital Gassén volt háza, s a Magyar Kamara írnokaként (registrator) tevékenykedett. Emellett még egy forrás érzékelteti Pálczán pozsonyi kapcsolatrendszerét. Ez egy választott bírák által kiadott oklevél, a szintén budai menekült Drayling Tamás adóssága tárgyában (a bírák döntése értelmében az adósságot leánya, Lucia kell hogy kifizesse). A választott bírák a következők: „Petrus Palchan, quondam civitatis Budensis iudex, ac Joannes Saffar Poseniensis, et Andreas Kalamar, Laurentius Wasaros, Gregorius Hwzar, et Albertus Tharchay junior, cives Posenienses, tanquam arbitrii et electi designati homines”.⁵⁶ Sáfár Jánosról tudjuk, hogy a szempci harmincadosi hivatalt viselte, egyébként Pálczán egyik rokonának, Filetinszky Gábornak volt a sógora.⁵⁷ A többiek ismert pozsonyi kereskedők, ketten közülük – akárcsak Pálczán – menekültek, Huszár Gergely és Tharchay Albert Székesfehérvárt kényszerültek elhagyni a török hódítás miatt.⁵⁸

Pálczán halálának körülményeivel, az azt követő vizsgálattal nem foglalkozom, az már a korábbi szakirodalomból, elsősorban Gárdonyi Albert és Takáts Sándor munkáiból ismert, Pálczán rokonságának bemutatásától is eltekintek, mert azt a *Kubinyi Emlékkönyv*ben megjelenés előtt álló tanulmányomban ismerttettem.⁵⁹

Pálcán mellett a tanács legismertebb tagja, aki rövid emlékiratban össze is foglalta a nevezetes „árulás” történetét, Bornemisza Tamás. Emlékiratában leírja, hogy miután ő Roggendorff táborába menekült, családját felajánlották a szultánnak, ám az nem fogadta el ezt az ajándékot, hanem – a nagy győzelem feletti örömeiben – mindenkinek megkegyelmezett. Azonban kereskedéssel szerzett nagy vagyonát Bornemisza elvesztette. Barátja, Hans Paur és sógora, a bécsi polgár Michael Weiss (akit a magyarországi források Fejér Mihályként is említenek) segítségével folytatta a kereskedést, már az 1542. évi harmincadnaplóban találkozunk nevével. I. Ferdinánd király udvara hathatósan támogatta, az uralkodó megengedte, hogy budai polgári jogait továbbra is gyakorolhassa, ennek értelmében áruját Bécsbe szállíthatta, ott eladhatta vagy cserélhette, onnan cikkeket Budára, Budáról Ptujba, Velencébe, Lengyelországba, Moldvába, I. Ferdinánd birodalmának tartományaiiba, Morvaországba és Csehországba is elvihette, s ott a kereskedést gyakorolhatta. Jövedelmező hadiszállításokban is résztettek. Miután Weiss elhunyt, 1550-ben Bornemisza is felvetette magát (Pálczánnal együtt) a pozsonyi polgárok közé, hogy azokat a hátrányokat, amelyek a bécsi rokonság megszűntével keletkeztek, legalább részben kiegyenlítsse. Bornemiszanak két leányáról tudunk. Katalin férje, Hans Lieknecht (alias Schrangl) bécsi polgár, kereskedő volt, a másik leány férje, Gerhard Mellen 1556–59 között Bornemisza társa. Mellen halála után Bornemisza pozsonyi házát eladta a kamarának harmincadhivatal céljára, s 1573-ban, miután az eladást nyélbe ütötte, Nagyszombatba költözött. Itt másodszor is megnősült, választottja Kebel Zsófia volt, az egyik legtekintélyesebb nagyszombati polgár, Zsámboky Péter özvegye. Zsófia asszony öt gyermeket vitt a házasságba, közülük az egyetlen fiú a művelődéstörténetünk lapjairól jól ismert Zsámboky János, a hírneves humanista, könyvgyűjtő, a Habsburgok udvari történetírója vált ismertté. Ekkor azonban Bornemisza egészsége már annyira megromlott, hogy felhagyott a kereskedéssel. 1580. július elején hunyt el. Végrendeletében két nagyszombati házáról és értékes ékszerekről rendelkezett.⁶⁰

Névrokona, Bornemisza Gergely kitűnő udvari (és kamarai) kapcsolatokkal rendelkezett, nem véletlen, hogy a tanács tagjai éppen őt küldték ki Roggendorff táborába, hogy a vár átadásának feltételeiről tárgyaljon. Tudjuk róla, hogy Nádasdy Tamással ő is kapcsolatot tartott fenn, Várdai Pál esztergomi érseknek pedig pénzt kölcsönzött.⁶¹ Maylád István, II. Lajos király egykori főasztalnokmestere, a későbbi erdélyi vajda, amikor 1528-ban Erdélybe ment, nála hagyta kardját megőrzésre.⁶² Verancsics Antal királyi titkárral, a későbbi esztergomi érsekkel pedig olyan bensőséges volt a viszonya, hogy Verancsics 1540-ben, amikor elhagyta a királyi udvart, az ő gondjaira bízta Orsolyát, a budai polgárasszonyt, aki fiút szült neki, sőt a gyermeket is az ő oltalmába ajánlotta.⁶³ Ám ennek a bizalmi feladatnak nem tudott megfelelni, mivel hamarosan a saját családját hátrahagyva neki magának is távoznia kellett a fővárosból. Roggendorff táborába futott, s ott előrelátó kereskedőként biztosító oklevelet íratott arról, hogy az uralkodó gondoskodni fog kárai megtérítéséről. Talán ennek fejében nyert adományul 1542-ben – 100 forintnyi segélyen túl – négy birtokot Pilis vármegyében, amelyeknek – mivel Budát nem sikerült visszavívni a töröktől – nem vehette hasznát.⁶⁴ A következő évben azért könyörgött I. Ferdinándnak, hogy korábban, 1526-ban, a mohácsi csatavesztés hírére kitört pánikszerű menekülés során elszenvedett több mint 3000 forint kára megtérítéseképpen, és a Roggendorff által írt biztosító levélnek megfelelően, engedélyezzen neki vámmenteséget, hogy a kereskedelemmel életét fenn tudja tartani.⁶⁵ Ezt három évre, évi 500 forint értékben meg is kapta,⁶⁶ majd az uralkodó szolgálatába fogadta, udvari ember, aulicus lett.⁶⁷ Később a Forgách grófok kínálták meg tisztartói állással, azt azonban betegsége miatt nem tudta betölteni.⁶⁸ Harmincad-felügyelőként sem szolgálhatott hosszú ideig, betegsége miatt 1550-ben felmentését kellett kérnie ebből a tisztből, sőt hogy megélhessen, segélyért folyamodott, aminek megadását az uralkodó javasolta.⁶⁹ Anyagi helyzetének romlását mutatja, hogy házát 200 forintért el kellett zálogosítania Muthnoky Mihálynál, s visszaváltására nem volt képes.⁷⁰ Állapota 1552 februárjában súlyosra fordult, s októberben már özvegye kérte hátrahagyott adósságainak megfizetését a kamarától, amit utolsó királyi kegyenlylvánításként az uralkodó ugyancsak támogatott.⁷¹

A városi tanácsnak az „árulás”-ban részt vett többi tagjáról, Siri Imréről, Szabó Imréről és a jegyzőről, Borbás deákról semmit sem árulnak el a források. Feltehetően az ostrom körüli végzetterhes napokban lelték halálukat. Követni tudjuk viszont az események további három, tanácstagságot akkor éppen nem viselő nevezetes szereplőjének sorsát.

Drayling Tamás (forrásaink Bajusz, illetve Bajuszos néven is említik)⁷² Bornemisza Tamással együtt menekült ki az ostromlott városból,⁷³ vagyonát ő is elvesztette.⁷⁴ Pozsonyban telepedett le, ahol már 1533-ban polgárjogot szerzett.⁷⁵ Az udvar őt azzal segítette, hogy a Szalay János pozsonyi ispán által neki okozott károkat, annak halála után – harmincadmentesség formájában – 500 forint és 50 dénár értékben megtérítette.⁷⁶ Kereskedelmi tevékenységét illetően több adattal is rendelkezünk.⁷⁷ Életpályája azonban nem nyúlt hosszú-ra, 1547-ben már kifizetetlen adósságáról egyezkedett leánya, Lucia.⁷⁸ Fiát, aki szintén a Tamás nevet viselte, rendszeresen támogatta az uralkodó.⁷⁹

Bácsi Benedek Pálczán Péterrel együtt menekült, „az Ráskay házán, melynél bástya vagyon” Budáról az ostromlók táborába, s miként Pálczánét, az ő házat is felprédálták a bosszúszomjas törökpártiak.⁸⁰ Bácsi Benedek, aki korábban Bornemissza Tamás és egy másik budai polgár, Hans Paur megbízottjaként tevékenykedett, most is felhasználta ezeket a kapcsolatokat, s kollégái társaságában bécsi és pozsonyi kereskedőként folytatta pályáját, Pozsonyban szőlőt is vásárolt.⁸¹ Talpraállását 1542-ben a király 100 forintnyi adománya is segítette.⁸² Nemsokára azonban ő is rászorult az uralkodó kegyére. Helyzete azonban romlott, s 1550-ben kénytelen volt segélyért folyamodni, arra hivatkozva, hogy Buda ostrománál mindenét elveszítette. Kérvényére az uralkodó 50 forintnyi alamizsnát utalt ki.⁸³ 1553-ban Bácsi állásért folyamodott, s bár nem azonnal, de kedvező választ kapott.⁸⁴ 1556-ban állhatott kamarai szolgálatba, s először mint nagyszombati harmincados működött.⁸⁵ Anyagi helyzete azonban annyira megromlott, hogy még emellett is 100 forint segélyre érdemesítette a király.⁸⁶ 1560-ban Egerbe helyezték számvevőnek, s ebben a tisztségben egészen 1565-ig szolgált.⁸⁷ Feleségétől már korábban elvált, s egy másik asszonnyal költözött össze. Az esztergomi érsek vizsgálatot indított az ügyben, s megengedte az eltaszított első feleségnek, hogy amíg az ügy zajlik, Egerbe költözzön. Verancsics Antal egri püspök felháborodott ezen a döntésen, s az uralkodóhoz fordult tanácsért, mit tegyen, hiszen Bácsi, mint kamarai ellenőr, mindkettőjük szolgája.⁸⁸ A király választát ugyan nem ismerjük, mivel azonban Bácsi továbbra is Egerben szolgált, feltételezhetjük, hogy az ügyet számára kedvező módon intézték el. Közben felmerült, hogy áthelyezik Tokajba tiszttartónak, de erre nem került sor, aminek okát valószínűleg romló egészségi állapotában találhatjuk meg.⁸⁹ Már 1564-ben elkészítette végrendeletét Pozsonyban, ám mai tudásunk szerint 1568-ban még életben volt, ezután eshetett halála. Végrendeletéből tudjuk, hogy egy leánya volt, Fruzsina.⁹⁰

Korcsolyás Péter, bár nem volt a tanács tagja, fontos szerepet játszott az eseményekben. Bornemisza Gergellyel őt küldték ki Roggendorff táborába, hogy 600 magyar puskást és két zászlóalj landsknechtet csempésszenek Budára.⁹¹ Azután, hogy a csel nem sikerült, a hanyatt-homlok menekülő katonákkal hagyták el a fővárost.⁹² Korcsolyás is folytatta a kereskedést, bár nem nagy intenzitással, az 1544–45. évi harmincadjegyzékben csak egy helyen fordul elő a neve. 1551-ben már özvegye kérvényezte az uralkodótól, hogy róla és fiáról (más források szerint unokájáról, illetve unokaöccséről), Lászlórol gondoskodjanak. A fiú tanulmányait – három évig – évi 45 forint segéllyel I. Ferdinánd támogatta is.⁹³ Ami még ennél is érdekesebb, hogy László, atyja érdemeire tekintettel kapott nemességet 1578-ban II. Rudolf királytól.⁹⁴ Az uralkodó kegye tehát igen messzire sugárzott ebben az esetben.

Összegzésképpen elmondhatjuk, hogy az 1541. évi eseményekben döntő szerepet játszott budai polgárok közül az, aki életét megmenthette, folytatni tudta pályáját. Ebben a kereskedőtársak mellett az udvar, az uralkodó segítsége is szerepet játszott. A Magyarországtól távol székelő uralkodó nem feledkezett meg azokról, akik arra törekedtek, hogy a budai palotában rendezhesse be udvarát. Ám ez, mint tudjuk, sohasem következett be.

JEGYZETEK

1. SZERÉMI, 1857, 123. Szerémi előadása nem pontos, ugyanis nemcsak német, hanem magyar menekültekről is tudunk, például Bornemisza Gergelyről, akit Szentgyörgyi és Bazini Farkas gróf kirabolt. Jellemző, hogy a kárvallott csak a család kihaltával, amikor a javak a kincstárra szálltak, fordult az uralkodóhoz kártérítésért (lásd a 65. jegyzetet). – Bécs város levéltára őrizi a kamarai számadások sorozatának kötetiben azoknak nevét, akik a polgárjog elnyeréséértilletéket fizettek. Sajnálatos módon az anyagból éppen az 1526. évi kötet hiányzik. – 1527. évi adat: ASW OKA 1/64. 1527.10/A Fol. Jorg Engelmann sailer von Ofen. 10/B Fol. Ioannes peer Goltschmid von Ofen. – A magyarok meneküléséről: KUBINYI, 1973, 201., 206., 128. jegyzet.
2. SZERÉMI, 1857, 263–264.; KUBINYI, 1973, 208–209.
3. BESSENYEI, 1981, 58.
4. ÖStA FHKA HKA NÖKA, Proth. T. 8/9. 1541/42. 1542. május 25. „Ein kunigliche Bevelh daar innen Ie Kh M de herr Kriegsrat Regierung den Camer verordnung dass sy Baczy Ferennczen burger zu Ofen witib und khinder wochenlich j c d[enar] zu irer underhaltung auss den [...]hie raichen, gnedigen gefallen lassen.” – A 100 forintról: ÖStA FHKA HKA, Ungarn. Gedenkbücher. T. 387. 1550–1551. 1550. február 10., Pozsony. f. 15v.
5. MOL, M. Kamara, Ben. resol. 1568. január 23. f. 79. Pro Joanne Bachy super domo Trenchiniensi ab omnibus oneribus exemptionales. TÁJL, Trencsén v. Mestska kniha 1476–1615. f. 142–144. 1566. Bácsi János apja, Bácsi Ferenc házát (Kralowzky dom nuncupata) eladta.
6. ÖStA FHKA HKA HFU, RN 2. 1545. f. 84–86.
7. MOL, M. Kamara, Ben. resol. 50. c. p. 51. 1565. „Joanne Bachy, filii quondam Francisci Bachy, tempore obsidionis Budensis ob synceram erga nos fidem quadripartito corpore necati, pensionem centenorum florenorum retinendam duximus...”
8. „Turkoywth Miklós beteges vala anyira, hogy házából ki nem járhatott” (BESSENYEI, 1981, 53.).
9. „Werbeczyt megítetik, meghala. Turkoywth Miklós is csak hamar mene utána” (BESSENYEI, 1981, 89.).
10. MOL, M. Kamara, Litt. 1552. n. 35. 1552. március 5., Győr. A nyitrai püspök – Pétervárdai Baláznak. Joannes Thurkoywth contrascriba tricesime in Zempz. – MOL, M. Kamara, Litt. 1563. n. 26. 1563. július 13., Galgóc. Thurkoywth János – a kamarának. – MOL, M. Kamara, Városi f. 45–46. 1563. november 3. Galgóc. Johannes Ungnad nyugtája Turkovith János galgóci harmincadosnak. SZNL, PKHL, Prot. n. 9 et 10. p. 394. Feria sexta proxima ante dominicam Reminiscere, 1555. Procuratoria Joannis Thwrkoywth de Bwda tricesimator in possessione Wyhel.
11. MOL, M. Kamara, MKA Nádasdi cs. Miss. 37. cs. A levelek kelte: Pozsony, 1552. február 11., Zempcz, 1552. szeptember 10., Wara, 1555. június 1.
12. MOL, M. Kamara, Litt. 1552. n. 85. 1552. augusztus 5., Rohonc. Nádasdy Tamás – a kamarának.
13. MOL, M. Kamara, Ben. resol. 34. c. p. 21–28. 1561. február 11. Az erdélyi püspök – a kamarának. „...Joannes Thurkoywth optime literatus, in puericia Viennae ad literas latinas instructus filius judicis Budensis olim tempore Joannis Regis, qui nunc servit Magnifico Ladislao Banffy in Bolondos.”
14. MOL, M. Kamara, Ben. resol. 1570. augusztus 31. Turkovith Jánosról.
15. KUBINYI, 1973, 229.
16. KUBINYI, 1973, 220. – Pálczán életét röviden megírta: TAKÁTS, 1979, 238–247.
17. ÖStA HHStA, Hung. AA. Fasc. 46. f. 17–18. 1541. december 26., Eperjes. Werner György – I. Ferdinánd királynak. „...Caeterum non possum caelare Maiestatem Vestram, quo modo quidam sacerdos, qui fuit Buda magister capellae regis Joannis in hanc civitatem veniens, certa eius capellae clenodia argentea deaurato secum adduxerit, que judex Budensis, cui soror dicti sacerdotis nupta est, cum super iis, tum eo concordare non posset, per judicem huius civitatis [ti. Eperjes!] arrestanda curavit.”
18. PODHRADCZY, 1855, 251–254.
19. KUBINYI, 1973, 230., 8. jegyzet.
20. SZNL, PKHL, Capsa 17. Fasc. 4. n. 5. 1552. április 9., Pozsony. „...ipse testis Benedictus Bachy vidisset prudentem Petrum Pachán tunc judicem illius civitatis Budensis pertinere factum sine mente volentemque ingredi in unam domum suam et eam claudere et usque ad mortem pugnare, idem testis dixisset, si hoc facis, perpetuo deflebis, ipseque testis cepisset ex ipsa civitate Budensis exire, tunc ille quoque Petrus Pachán ad se reversus dixisset testi filii par nuper expecta et sic postea secutus fuisset ipsum testem, nec ad domum nec ad uxorem nec ad liberos nec ad tentorium divertere potuisset, satis dives et opulentus sumptibus [?] bonis suis relictis per parvam portam cuius claves ipse Petrus Pachán habebat ductu ipsius testis unacum ipso teste Buda exisset, veste, framae et arcu solis que gerebat eductis...”
21. BORNEMISZA, 1857, 202. „...hanem Pachán Péter feleségét és morháját őrizet alá vették.” – Pálczán vallomása a Fráter György meggyilkolásáról folytatott vizsgálat során: „...mea uxor reducta fuit in Budam, et a fratre Georgio, cum ceteris meis in carcerem intrusa, in qua omnes tabe mortui sunt” (PODHRACZY, 1855, 252.).
22. 1541. december 10., Patak. Perényi Péter – Eperjes városhoz (LASZTÓKAY, 1881, 42.).
23. HHStA, Hung. AA. Fasc. 46. f. 37. 1541. november 16., Sáros vára. Werner György – I. Ferdinánd királynak. Gyűrűs pecsétel.
24. ÖStA HHStA, Hung. AA. Fasc. 46. f. 35. 1541. november 16., Sáros vára. Werner György és Leonhard Gostorich – I. Ferdinánd királynak.
25. ÖStA HHStA, Hung. AA. Fasc. 46. f. 17–18. 1541. december 26., Eperjes. Werner György – I. Ferdinánd királynak.

- „...Caeterum non possum caelare Maiestatem Vestram, quo modo quidam sacerdos, qui fuit Buda magister capellae regis Joannis in hanc civitatem veniens, certa eius capellae clenodia argentea deaurato secum adduxerit, quae iudex Budensis, cui soror dicti sacerdotis nupta est, cum super iis, tum eo concordare non posset, per iudicem huius civitatis arrestanda curavit. Qua re ad me delata cum haec iure ad Maiestatem Vestram nomine eundem civitatis huius iudicem requisivi et inhibui, ne ea citra Maiestatis Vestrae consensum quoque auferri paciat. Itaque Maiestas Vestra quid de iis faciendum censeat significare dignetur. Est, ut audio una tabella argentea, quae festis diebus in altare porri solita est, candelabra quattuor, pacificalia ad modum monstrantiae facta tria, ampullae duae, calices duo et ornamenta quaedam sacerdotalia, quae omnia in duas ladulas composita et sigillis iuratorum civium occlusa servantur et servabuntur, quoad Maiestatis Vestrae super iis informatio et relatio afferetur...”
26. ÖStA FHKA HFU, RN 1 1544. f. 10. 1544. november 16., Bécs. I. Ferdinánd király – Eperjesi Farkas László, Leonhart Österreich, Gregorius Feynet sárosi számtiszteknek. Itt Pálczán sógorát „weilenndt khunig Johannes Capellmeister in Sloss zu Ofen ain priester genannt Petrus”-nak nevezik. – Az esetet röviden ismerteti: TAKÁTS, 1903, 177–178., azonban Péter pap és Pálczán rokonságáról nem tud.
27. ÖStA HHStA, Hung. AA. Fasc. 47. Konv. 2. f. 1. és ÖStA HHStA, Hung. AA. Fasc. 47. Konv. 2. Fol. 2. 1542. február 22., Speyer. Nyomt. kiadása: ETE, 1902–1912, IV. kötet, Nr. 11., 8–9. – A Krisztus Szent Teste Társulatról: KUBINYI, 1973, 220–221.
28. SZNL, PKHL, Prot. n. 9–10. 1551–1556. 37. 1552. április 8., Pozsony.
29. FRAKNÓI, 1875, 385.
30. FRAKNÓI, 1875, 400.
31. HHStA, Hung. AA. Fasc. 47. Fol. 22. 1542. március 8., Besztercebánya. Pálczán Péter – I. Ferdinánd királynak.
32. PFL, Pozsony v., K 95. p. 84. Statt Eerung. – „...in die Wochen Peter und Paul” (1542. VI. 18–25.) „...verert Zabo Peterm richter von Ofen ain essen visch...” Szerémi György is Szabónak nevezi Pálczánt, eredeti mesterségére utalva ezzel.
33. LTÁL, Szepes m. Közgyűlési jegyzőkönyvek. n. 1. 1541–1548. p. 61–62. 1542. szeptember 7., Svedlér.
34. Az ilyen típusú levelekre néhány példa: ÖStA HHStA, Hung. AA. Fasc. 47. f. 9. 1542. január 6., Prága. I. Ferdinánd király – Werner Györgynek. A király közli, hogy nem felejtette el a Semsey László javairól tett emlékeztetést. – ÖStA HHStA, Hung. AA. Fasc. 47. f. 33. 1542. március 20., Sáros. Werner György – I. Ferdinánd királynak. Werner reméli, hogy Saca ügyében nem dönt addig, míg tőle részletesebb tájékoztatást nem kap.
35. MOL, M. Kanc., Libri regii, 2. k., f. 22. n. 37.
36. MOL, M. Kanc., Libri regii, 2. k., f. 38. n. 50.
37. Petro Palczan alias iudici pro exactione sexagesimae liberarum civitatum partium regni Hungariae superiorum, pro expensis et servitio in eisdem civitatibus dati sunt flor. 62. (a sexagesima az 1542. évi besztercebányai országgyűlésen felajánlott egyszerű adó, a rendek minden vagyonának hatvanad része; EMBER, 1990, 86.).
38. 1542. szeptember 3. MOL, M. Kamara, Ben. resol. 1542. p. 53. – ÖStA FHKA HKA, Ungarn. Gedenkbücher. T. 387. 1550–1551. f. 21v. 1543. október 11. „Petro Palcan alias iudici Budensis pro damnis, quae tempore obsessae civitatis accepit, Maiestas regia singulis annis ex tricesimis et camera solvi deputaverat fl. 125. Haec tamen deputatio aliis litteris Maiestatis regie tandem aucta est tertia septembris anno xLV Pragae flor 75.” – Rendelkezések a pontos kifizetés érdekében: MOL, M. Kamara, Ben. resol. 1551. 16. c. 7. 1551. június 17., Bécs. Pálczán Péternek az évi 200 forintot késedelem nélkül fizessék meg. – ÖStA FHKA HKA, Ungarn. Gedenkbücher. T. 387. 1550–1551. f. 248. 1551. június 17., Bécs. Az évi 200 forintból hiányzó 68 forintot fizessék ki. – ÖStA FHKA HKA, Hoffinanz Proth. R. 1551. T. 204. 1551. június 17. A 200 forintot rendesen fizessék.
39. MOL, M. Kamara, Ben. resol. 22. c. 46–47. 1553. szeptember 19. Pálczán Péter – a Magyar Kamarának. – MOL, M. Kamara, Ben. resol. 22. c. 20–21. Összeírta elvesztett javait.
40. ÖStA FHKA HFU, RN 6. 1555. f. 30r. Káriért 362 forint 50 dénárt kap.
41. MOL, M. Kamara, Ben. resol. 28. c. 22–23. 1557. július 10., Pozsony. I. Ferdinánd király – a Magyar Kamarának.
42. BÁJL, Besztercebánya v. Fasc. 895. n. 12. 1543. november 14., Pozsony. Bornemisza Pál főharmincados – Besztercebánya város tanácsának. Papírfelzetes pecséttel.
43. R. Kiss, 1908, n. 75., 89. „Petrus Zabo multos iam annos Thyrnaviae iurati civis et iudicis etiam aliquoties officio perfunctus.”
44. PFL, Pozsony v., K 109., 58. „Bürgerrecht gelt vom Zabo Peter gewesen Richter zu Ofen.”
45. SZNL, PKHL, Prot. n. 7 et 8., 241–242. 1548. december 8., Pozsony. Egregius Wolffgangus Iosa de Sawol a Lajta folyó mellett egy rétet Moson vármegyében, Pálczán Péternek és nővérének, Dorottyának elad. – 1548. december 13., Pozsony. SZNL, PKHL, Prot. n. 7. et 8. 1546–1551., 242–243. Sávoilyi Józsa Farkas Pálczánékat eltiltja a rétvételől.
46. Az ügy iratai: ÖStA FHKA HKA NÖKA, Proth. T. 23. f. 15r. 1550. július 9. – ÖStA FHKA HKA NÖKA, Proth. T. 23. f. 43v. 1550. július 29. – ÖStA FHKA HKA NÖKA, Proth. T. 23. f. 150r. 1550. szeptember 20. – ÖStA FHKA HKA NÖKA, Proth. T. 23. f. 209r. 1550. október 24.
47. ÖStA FHKA HKA, Hungarn RN 7. 1559. január. Nyomt. kiadása: GÁRDONYI, 1934, 167–168. „Serenissima Maiestas regia, dominie domine clementissime. Hodie a prandio venit ad me neptis quondam Petri Palczan, una cum procuratore suo Joanne Schuortz, et dixit se per Maiestatem Vestram Serenissimam ad me esse directam pro responso accipiendo, quibus ego dixi, responsum eis non posse dari, antequam nesciatur de rebus et pecuniis ipsius Petri Palczan. Itaque Joannes Schuortz dixit, quod Petrus Palczan iam inde ab initio habuerit societatem et negotiationis conservationis omnium rerum suarum cum Wolffgango Cremer, Laurentio Langh Lörrbergensi, Joanne Schrangl, et Thoma Bornemizza Budensi. Item, quod in Lürnberg habuerit in negotiatione triginta millia aureorum, exceptis aliis rebus suis, cuius negotiationis ratio omnibus praedictis personis plene cons-

- taret, praesertim autem rerum suarum locatio maxime nota esset praedicto Thomae Bornemisza, qui nunc residentiam habet Posonii, utpote qui omnium eius actionum conscius esset...”
48. PFL, Pozsony v., 2 a 3 f. 219v. 1561. november 26., Pozsony.
49. PFL, Pozsony v., 2 a 3 f. 255v. 1564. január 21., Pozsony.
50. SZNL, PKHL, Prot. n. 9–10. 254. p. 1553. december 13., Pozsony.
51. „...domum sew sessionem suam in surbio (!) civitatis Posoniensis in radici montis inter arcem et civitatem iuxta viam qua transitur ad arcem ipsam Posoniensem.” SZNL, PKHL, Prot. n. 11–12. 1556–1560. 60. – 1557. február 21., Pozsony. Később Budai megpróbálta visszaszerezni a házat. SZNL, PKHL, Prot. n. 11–12. 1556–1560., 139. – 1557. december 28., Pozsony.
52. „...domunculam suam simul cum curia et terra deserta aliisque pertinentiis ipsius domunculi in suburbio civitatis sub arce Posoniensi a parte occidentali domus egregii Petri Palczan alias iudicis civitatis Budensis existenti constructam...” SZNL, PKHL, Prot. n. 11–12. 1556–1560, 63. – 1557. március 23., Pozsony.
53. MOL, Városi ir., 17. cs. Pozsony. n. 20. – 1559. december 15., Pozsony. és PFL, Pozsony v., 2 a 3 f. 190r. 1560. május 31., Pozsony. Per Pálczán örökösei és Liszthi János között. „In causa et lite ratione et pretextu bonorum quondam Petri Palczan in territorio huius civitatis Posoniensis videlicet molendini ac duarum vinearum et horti eidem molendino adherenti, non longe a decursu Danubii versus partem occidentalem existenti habitorum...” továbbá SZNL, PKHL, Prot. 15–17. seriale. 1561–1572, 194. p. 1562. július 27., Pozsony. Pálczán Miklós özvegyének tiltása. „...bona nobilis quondam Petri Palczan [...] puta domum unam lapideam apud molam et vineas duas, simul cum fenetis et aquis piscaturis aliis pertinentiis eiusdem domus...” – SZNL, PKHL, Prot. n. 13–14. p. 557–559. 1563. augusztus 6., Pozsony. Pálczán örökösei a szőlőt eladják Liszthi Jánosnak. „...totalem et integram seu dupplicem vineam nobilis quondam Petri Palczan in promonthorio oppidi Dewen fwngn appellato in comitatu Posoniensi existenti adjacenti, cui ab una prudentis et circumspecti Gregorii Kerekes civis Posoniensis, parte vero ab altera ad arcem Posoniensis pertinentes vineae vicinarentur...” – Szentkútról: ÖStA FHKA HFU, RN 7. 1559. január, fol. 79–81. Pálczán Péter hagyatéki leltára. „...penes molendinum duae vineae, penes Zenthkut vendidit genero Thomae Bornemyzza Gerardo...”
54. PFL, Pozsony v., 2 c 1. fol. 350r. 1561. június 2., Pozsony.
55. PFL, Pozsony v., 2 a 3. fol. 133r–v. 1556. október 30., Pozsony.
56. SZNL, PKHL, Prot. n. 11., 12. p. 144–145. 1558. január 12., Pozsony. Nyomt. kiadása: PéCSI Kis, 1993, IV.
57. A házról: PFL, Pozsony v., 3 d 3. f. 28a. – SZNL, PKHL, Prot. N. 13. Extraseriale. Item 15., 16., 17. seriale 1561–1572, 405–406. 1566. május 1., Pozsony. Paulus Kisserieny eiusdem camerae [hungaricae] registrator.
58. MOL, Városi ir., 17. cs. Pozsony. n. 47. 1554. január 13., Pozsony.
59. BESSENYEI, sd.
60. BESSENYEI, 1996.
61. A Nádasdynak írott magyar nyelvű levelét kiadta MÁLYUSZ, 1923, 137. és HEGEDŰS–PAPP, 1991, n. 108. Várdairól lásd: ÖStA HHStA, Hung. AA 1538 keltezetlen, 102. Nyomt. kiadása: ETE, 1902–1912, III. kötet, Nr. 334., 317. – HHStA, Hung. AA Fasc 40. Fol. 17. 1539 keltezetben, 15–17. Nyomt. kiadása: ETE, 1902–1912, III. kötet, Nr. 440., 431–432. – KUBINYI, 1973, 229. Kamarai kapcsolat: 1542. július 13-án három kocsit bocsájtott a kamaraelnök rendelkezésére, ezért 30 forint juttatásban részesült (EMBER, 1990, 70., 79.).
62. ÖStA HHStA, Hung. Misc. Fasc 431/A f. 39–40. 1528. szeptember 26., Gyula. Maylád István – Nádasdy Tamásnak és Szalay Jánosnak. „...Habeo quas res meas apud Gregorium Bornemyza scripto (?) sibi, ut ad manus dominationis Vestre Magnifice det. Rogo Dominationem Vestram Magnificam, velit accipere frameamque meam Dominatio Vestra Magnifica remittat, quam in Pesth relinqueram scit Gregorius Bornemysa ubi est, quia nullam habeo... servitor Maylad.”
63. VERANCICS, 1857–1875, XII. (1875), 203–204.; KUBINYI, 1973, 230., 23. jegyzet.
64. Bornemisza Gergely budai polgár a királytól 100 forint segélyt kap (EMBER, 1990, 72.). – A birtokadomány: MOL, M. Kanc., Libri regii 2. k. 33. 1542. szeptember 8., Bécs.
65. ÖStA HHStA, Hung. AA. 1543 keltezetlen. Fasc. 53. f. 127–129. Bornemisza Gergely – I. Ferdinánd királynak. „Sacratissime Maiestas Regia, Domine Domine Clementissime. Post meorum fidelium servitorum in gratiam Sacratissime Maiestatis Vestrae perpetuum commendationem. Recordare poterit Maiestas Vestra sacra, quomodo ego humillimus et fidelis subditus Sacratissime Vestre meis serviciis fidedignis Maiestati Vestre imprimis et regno Hungariae superioribus annis Spectabili et Magnifico Domino Vilhelmo a Rogondorff tempore oppugnationis Budensis capitaneum agente fideliter servierim et res meas universas amiserim, accepta autem assecuratione eiusdem domini Vilhelmi a Rogondorff nomine Maiestatis Vestre promittebantur de damnis meis satisfacio. Ego vero veluti egenus et pauper necessitate maxima compulsus, quo vite mee et uxoris heredumque meorum consulere possem ad Maiestatem Vestram suplex confugio Sacratissimam, nam post Deum altissimum adinforem preter Maiestatem Vestram Sacratissimam habeo neminem. Praeterea, Serenissime Rex, tempore serenissimi regis Ludovici felicis memorie in campo Mohach interempti, metu Thurcarum fuga capta cum meis rebus omnibus iter ceperem eundo illuc, ubi capiti et rebus meis quietius ageretur. Veniendo autem in via infra Posonium Dominus quondam Volfgangus comes de Bozyn et Sancto Georgio sua violenti manu in me et meos irruens universa bona med diripuit, adeo ut plus quam tria millia florenorum damna mihi intulit, quam vis autem et per iuridicam discussionem illa ab eodem rehabere sepius voluerim tamen hijs intestinis assecuratione disturbiorum temporibus silentibus iuris (quam revisio iuridicalis rara erat vel ferme nulla) ammittere debui, interea vero idem comes de Bozyn mortuus est, filium etiam ipsius pariter requirere volui, sed Deo sic volente et ipse debitum vite solvit, quam bona in Maiestatis Vestre Regie fiscum et collacionem devoluta esse perhibentur, et hec si apud Maiestatem Vestram pro dubio

- haberentur, testes mihi sunt dominus episcopus Jauriensis, capitulum et tota civitas Poseniensis, communitasque nobilium comitatus Poseniensis. Ceterum Petrus Bakyth similiter quodam motu suasu in domum meum allodialem irruens, universa pecora mea manu violenti fecerat abigere.
- Supplico Maiestati Vestre Sacratissimae, uti domino meo clementissimo, dignetur mea fidelitate considerata et damnis, quo ad sustentationem domesticorum meorum, ab omni solutione tricesime si que pecora resque questus gratia per me commenterentur vita mea tantum durante clementer me reddere expeditum mediante suis litteris. De damnis vero per Volffgangum Comitem de Bozyn illatis per Maiestatem Vestram Sacratissimam cupio gratiose contentari ex bonis suis ad Maiestatem Vestram condescens, Dei enim et communis iustitia precipit ut unicuique id, quod suum est restituant. Pro violentia Petri Bakyth, dignetur Maiestas Vestra Sacra ad dominis locumtenenti et capitaneo generali Maiestatis Vestrae Sacrae magnifico domino Thome de Nadasd mandare generose, ut mihi de meis damnis impendat satisfactionem...”
66. ÖStA FHKA HKA, N. 193. f. 153v. 1544. november. „Gregorius Bornemissa S. zaigt an ime sej 3 Jer langes nacheinander jedes jar besend 500 gld. von seinen hanndtierenden gueten an den dreissigsten in hungern innen zubezalt bewilligt. Hab aber den nest intergangen Jar khain handtierung gehabt. Pit eine dieselben 500 gld. auf den khunfftig Jar innen behalt zulassen zuwergneuen. Je heben aufgehebt. M.”
67. Aulicus voltára: *Levéltári Közlemények*, 1926, 121. 1546. augusztus 23., Pozsony. Bornemisza Gergely – Nadasdy Tamásnak. A levél aláírása: „Servitor Gregorius Bornemyza aulicus regie maiestatis”. – Lásd még a következő jegyzetet.
68. MOL, M. Kamara, Ben. resol. 19. c. f. 1549. n. 23. 1549. március 18., Bécs. Bornemisza Gergely aulicus regiae maiestatis – a Magyar Kamarának. [Egykorú tartalmi kivonata:] „Gregorius Bornemissa vocatus ad officium in bonorum Forgach venire non potuit propter suam aegritudinem”.
69. MOL, M. Kamara, Ben. resol. 14. c. 24. 1550. november 16., Pozsony. Bornemisza Gergely – I. Ferdinánd királynak. „Post perpetuorum servitorum meorum in gratiam Sacrae Maiestatis Vestrae humillimam commendationem, jam fere decem anni sunt, quod ego bonis ac haereditatibus meis amissis sub fidelitati Sacrae Maiestatis Vestrae servio eoque iam, licet officio superintendentis tricesimarum post Sacram Maiestatem Vestram fungor, redactus sum, ut unde me ac familiam meam indies sustentem vique habeam. Quare supplico Sacrae Maiestati Vestrae, dignetur ipsa intuitu dei omnipotentis ex gratia et liberalitate sua regia prospicere, ut aliquam mihi provisionem qua facilius me familiamque meam alim generose facere, Aut si Sacra Maiestas Vestra equum fore arbitraretur dignetur ipso eam permixtam summam qua predecessores meus hoc officio fungentibus data est mihi generose reddificare benignam a Sacra Maiestate Vestra expecto relationem. [...] orphanus et perpetuus servitor Gregorius Bornemyza.” – A segély elnyeréséről: MOL, M. Kamara, Ben. resol. 14. c. 22. 1550. december 13., Augsburg.
70. MOL, M. Kamara, Ben. resol. 19. c. f. 49–54. 1552. április 11., Pozsony. Muthnoky Mihály végrendelete. „...Domum autem meam Tyrnaviensem lego charissimae dominae conjugii meae. Alteram domum quondam Gregorii Bornemyssa in florenis ducentis impignoratam, si ea neolimatur pretium redemptionis, lego Dominae conjugii meae et Dominae Bregynee sorori meae...”
71. MOL, M. Kamar, MKA Nadasdi Miss. 37. cs. 1552. február 11., Pozsony. Thurkowsky Miklós – Nadasdy Tamáshoz. „Muthnoky et Gregorius Bornemyza graviter egrotant...” – MOL, M. Kamara, Ben. resol. 20. c. f. 14–15. 1552. október 14. Brigida, Bornemisza Gergely özvegye, férje hátrahagyott adósságainak megfizetését kéri. – MOL, M. Kamara, Ben. resol. 20. c. f. 16. Az uralkodó támogatja.
72. MOL, M. Kamara, Városi ir. 17. cs. Pozsony. n. 47. 1554. január 13., Pozsony. „...nobilis et providi domini Thome Draylyng alias Baywz Vocati...” adósságáról.
73. BESSENYEI, 1981, 57.
74. BORNEMISZA, 1857, 202.
75. PFL, Pozsony v., K 83. Ferdinand. 67. „Bürgerrecht gelt item die Wochen Georgii eingenommen von herr burgermeister zway burgerrecht von wegen Thoman Dreiling und Wolfgn Reisner.”
76. A kár megtérítéséről MOL, M. Kamara, Ben. resol. 9. c. 23–25. 1545. december 4. és MOL, M. Kamara, Ben. resol. 11. c. 27–28. 1545. december 24.
77. Kereskedelmi tevékenységéről adatok: PFL, Pozsony v., 4 i l fol. 6v., PFL, Pozsony v., 4 i l fol. 36r., 36v., 37r., 40v., 42r. (két-szer), 42v., az 1544. és 1545. évi harmincadjegyzékben. Az óvári harmincados ezerötszáz ökrét feltartóztatta. Az ügy iratai: ÖStA FHKA HKA NÖKA, Proth. T. 15. E. R. f. 232r. 1546. december 31. – ÖStA FHKA HKA NÖKA, Proth. T. 16. 1547. f. 16r. 1547. január 18. – ÖStA FHKA HKA, Hoffinanz Proth. E 1547 T. 197. Január. – ÖStA FHKA HKA NÖKA, Proth. T. 16. 1547. f. 29v. 1547. január 28. – ÖStA FHKA HKA, Hoffinanz Proth. R 1548 T. 198. 1548. január 12., március 15. – ÖStA FHKA NÖKA, Gedenkbücher T. 58. 1545–1548. fol. 398r. 1548. április 14., Bécs.
78. MOL, M. Kamara, Városi ir. 17. cs. Pozsony. n. 47. 1554. január 13., Pozsony. Pálczán Péter egykori budai bíró, Sáfár János, Kalamár András, Vásáros Lőrinc, Huszár Gergely, ifjabb Tarcay Albert pozsonyi polgárok, mint választott bírák oklevele arról, hogy Simándi alias Kis Jakab özvegye, Lucia, atyja, néhai Drayling Tamás 400 magyar forintnyi adósságát, amellyel német-földemesi Was Ferencnek tartozott, atyja helyett kifizeti, mégpedig 300 forintot Szent György napig, a többit pedig Mária születése napjáig.
79. ÖStA FHKA HKA, Ungarn. Gedenkbücher. T. 393. 1564–1566. 1566. április 24., Augsburg. Status erogationum. f. 240r. „Thome Dreylingh provisio annua, vita durante floreni scilicet hungarici octaginta solvantur.”
80. BESSENYEI, 1981, 57.
81. A Bornemisza–Paur cégről lásd: KUBINYI, 1994, 50. Kereskedelmi tevékenységére adatok az 1544. és 1545. évi harmincad-

- naplóban, továbbá PFL, Pozsony v., 4 i 1. f. 57v. 1544. július 7., Pozsony. „N. Pfaf des Wachi Benedek pruder teuth ain Verpoth auf Merth Klee, hab und guth van wegen ainer geltshuld, actum den 7. Julii anno 1544. fl. 17 ungrish.” – ÖStA FHKA HKA NÖKA, Proth. T. 12. E. R. 1544. f. 78v. 1544. október 27. „Benedicten Watzy aines vertreibenes Ofner suplicit. umb ain pass-briefe auf etlich Zenten Zin, dasselb geen Wardein zu fueren, zu passieren. Ist in den khriegss Rat geben.” – A szölről: PFL, Pozsony v., K 103., 1547/48. p. 85. „Bazy Benedic von wegen ains weingarten im gandorsackh.”
82. 1542. szeptember 22. „Nobili Benedicto Bachy civi Budensi ratione damnorum et periculorum pro fide reginae Maiestatis Budaë acceptorum, ex commissione regiae Maiestatis dati sunt fl. 100” (EMBER, 1990, 85.).
83. ÖStA FHKA HKA, Ungarn. Gedenkbücher. T. 387. 1550–1551. 1550. február 10., Pozsony. f. 15v. Bácsi Benedeknek, „...propter suam fidelitatem in maximam inopiam et paupertatem redactus sit” 50 magyar forintot rendel az urakodó. – MOL, M. Kamara, Ben. resol. f. 233. 1550. február 10., Pozsony. „Bachi Benedicto ob fidelitatem depauperato, quod 50 florenos numerandos.”
84. MOL, M. Kamara, Ben. resol. 22. c. f. 26–27. 1553. szeptember 12., Pozsony. Bácsi Benedek – I. Ferdinánd királynak. „Sacram Maiestatem Vestram ignorare haud dubito, quod ego volens me fidelem exhibere, et fidelitatem meam in obsessione Budensi, penes Maiestatem Vestram Sacram obtinere, omnia bona, uti alii fideles ejusdem perdiderim, et amiserim cui fretus regia sua clementia hactenus modestus esse nolui, cum necessitas postulare non videretur, verum nunc sum perditus, et in egestatem ob morbi causam redactus sim, cogor ad Maiestatem Vestram Sacram uti dominum meum clementissimum confidenter recurrere, petendo a Sacra Maiestate Vestra auxilium, aliquod saltem exiguum, quo me cum liberis meis sustentare possim, et Maiestati Vestrae Sacrae antea fideliter servire valeam. Nimirum, ut eadem Sacra Maiestas Vestra per suas litteras camerariis Poseniensibus mandaret, ut mihi ibidem de aliquo officia, ubi in quo Sacrae Maiestati Vestrae totis viribus, omnemque movenda lapidem inservire possim, provideant.”
85. Első említése nagyszombati harmincadosként: PFL, Pozsony v., 2 c 1. fol. 63–64. 1556. március 2. „Ad Benedictum Bachy tricesimatorem Tyrnaviae.”
86. MOL, M. Kamara, Litt. 1558. f. 26. 1558. szeptember. „Benedictus Bachy olim civis Budensis” segélyt kér, 100 forintot kap.
87. NÁJL, Nagyszombat v. Adókv. III/b 34. Ratio tricesimae Thyrnaviensis [1559, 1560]. „Benedicto Bachy de commissione Sacrae Caesareae et regiae Maiestatis ad contrascribatum Agriensis designato, quibus sese appareret, qui sibi in sallarium tempore dandae, rationis computandi erunt, jussu Caesariae dati sunt fl. 3. d. 33.” – Első említése: MOL, M. Kamara, Ben. resol. 33. c. 1560. augusztus. „Bachy Benedek rationista Agriensis”. Utolsó említése: 1565. MOL, M. Kamara, Ben. resol. 49. c. 1565, I–II., 28–29. „Bácsy Benedek contrascriba Agriensis.”
88. VERANCSICS, 1857–1875, VIII., 186–188.
89. A tokaji tisztartóság lehetőségéről: MOL, M. Kamara, Ben. resol. 1566. június 20.
90. SZNL, PKHL, Prot. N. 13 et 14. 1558–1564, 769–770. Bácsi Benedek végrendelete. 1564. Feria sexta proxima post festum sacratissime corporis Christi.
91. BESSENVEI, 1981, 57.
92. BORNEMISZA, 187, 201.
93. MOL, M. Kamara, Ben. resol. 17. c. f. 127. 1551. augusztus 11. – MOL, M. Kamara, Ben. resol. 18. c. f. 52. 1551. október 13., Bécs. – MOL, Filmtár, W. 1703. 1555. sd. Ferdinand. f. 30v. „Ladislaos Korcholyas, filio Hieronimo Korcholyas civis Budensis, eius frater per Thurcas occisus est, ad rationem provisionis studiorum suorum dati sunt Fl. 45.”
94. MOL, Esterházy cs. hg., Rep. 48. Fasc. C. n. 49. 1578. április 12., Pozsony. Rudolf király néhai Korcsolyás Jeromos budai polgár fiának, Korcsolyás Lászlónak, nejének, Iványi Orsolyának, fiainak nemességét adományoz (a Roggendorffnak Buda alatt nyújtott segítség rövid leírásával).

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

BÁJL = Besztercebányai Állami Járásí Levéltár, Besztercebánya (Štátny Okresný Archív v Banskej Bystrici)

Besztercebánya v. = Besztercebánya város Levéltára (Archív mesta Banskej Bystrici)

LTÁL = Lőcsei Területi Állami Levéltár (Štátny Oblastny Archív v Levoči)

Szepes m. = Szepes vármegye Levéltára (Archív Spišskej župy)

MOL = Magyar Országos Levéltár

Esterházy cs. hg. = Esterházy család hercegi ágának levéltára (P 108)

MKA = Magyar Kamara Archivuma

Nádasdy cs. = Nádasdy család levéltára (E 185)

Városi = Városi és kamarai iratok, múzeumi törzssanyagból átvett iratok (E 554)

M. Kamara = Magyar Királyi Kamara Levéltára

Ben. resol. = Benignae resolutiones (E 21)

Litt. = Litterae ad cameram exaratae (E 41)

NRA = Neo-regestrata acta (E 148)

M. Kanc. = Magyar Királyi Kancellária Levéltára
     Libri regii = Libri regii (A 57)
 Városi ir. = Városi iratgyűjtemény (R 314)
 NÁJL = Nagyszombati Állami Járási Levéltár (Állami Járásrendi Levéltár v. Trnava)
     Nagyszombat v. = Nagyszombat város Levéltára (Magistrat mesta Trnavy)
     Adókv. = Adókönyvek (Danové knihy magistrátu mesta Trnavy)
 ÖStA = Österreichische Staatsarchiv
     FHKA = Finanz- und Hofkammerarchiv
     HKA = Hofkammerarchiv
         HFU = Hoffinanz Ungarn
         NÖKA = Niederösterreichische Kammer
 HHStA = Haus-, Hof- und Staatsarchiv
     Hung = Ungarische Akten. Alter Bestand
     AA = Allgemeine Akten
     Misc = Miscellanea
 PFL = Pozsony Főváros Levéltára (Archív hlavného mesta SFR Bratislavy)
     Pozsony v. = Pozsony város Levéltára (Archív mesta Bratislavy)
 2 a 3 = Actionale protocollum 1548–1565
 2 c 1 = Liber conceptorum, informationum et expeditionum cancellariae civitatis Poseniensis de
 annis 1555–1565
 3 d 3 = Registrum taxa de anno domini 1542 tendenti ad annum 1543
 4 i 1 = Verbotbuch 1538–1566
 K 83 = Kammerrechnungen 1533–1534
 K 95 = Kammerrechnungen 1542–1543
 K 109 = Kammerrechnungen 1550–1551
 SZNL = Szlovák Nemzeti Levéltár (Slovenský Národný Archív)
 PKHL = Pozsonyi Káptalan Hiteleshelyi Levéltára
 TÁJL = Trencsényi Állami Járási Levéltár (Állami Járásrendi Archív v. Trenčine)
 Trencsén v. = Trencsén város Levéltára (Magistrat mesta Trenčína)

A JELZETEK BEN ALKALMAZOTT RÖVIDÍTÉSEK

c. = cím
 f. = fólió
 Fasc. = Fasciculus
 k. = kötet
 Konv. = Konvolutum
 m. = megye, vármegye
 Nr. = numerus, Nummer
 p. = pagina
 Prot. = Prothocollum, Prothocolla
 Rep. = Repositorium
 RN = Rote Nummer
 T. = Tomus
 v. = város
 Vol. = Volumen

JÓZSEF BESSENYEI

*THE 1514 TREASON OF THE BUDA COUNCIL AND
THE EVENTS AFTER*

Summary

In 1541, as Ferdinand of Habsburg's armies, headed by Wilhelm Roggendorff, were besieging the Hungarian capital, members of the Buda Council made an abortive attempt to pass the castle into the Habsburg's hands. They let a small band of troops in through the small gate by Matthias Church. However, the enemy soldiers were discovered by a detachment of guards on patrol, and were driven out by reinforcements. The treacherous Buda Council members escaped—if they had the chance to. One of them, Ferenc Bácsi, was caught and quartered. The others got away, and despite György Fráter's confiscation of their property and imprisonment of their family, they started new lives. The paper surveys the career of eight escaped Council members, including the judge Péter Pálczán's who ran away with a collection of treasures from the palace chapel, and Tamás Bornemisza's who wrote his memoirs about the infamous event. Some of them set up as merchants and became rich, while some lived on in poverty. King Ferdinand, however, supported almost all of them through his Chamber.

A királyi palota évszázadai című kiállítás kezdete.
 A képen látható művek: kat. sz.: 3.1.1/A-H.

Évszázadok a királyi palotában

A királyi palota évszázadai című kiállítás kezdete. A képen látható művek: kat. sz.: 3.1.1/A-H.

A budavári királyi palota évszázadai című kiállítás kezdete.
A képen látható művek: kat. sz.: 3.1.1/A-H.

A KORONA ÉS A BUDAI VÁR

Szűkös forrásaink szerint egyértelműen bizonyítható, hogy 1541-ben volt a korona utoljára a királyi palotában, s csak hosszú vándorlások után, 1790-ben került vissza Budára. A két évszám között kétszáznegyvenkilenc esztendő telt el, ez idő alatt a megosztottságok évszázadaiból a polgári átalakulás küszöbére érkezett az ország. S bár törvény mondta ki, hogy „a szent korona [...] az ország szívében, Budán őriztessék”,¹ ez továbbra is csak jámbor óhajnak bizonyult. 1792-ben ugyan Budán zajlott a koronázás, de a napóleoni háborúk alatt Munkácsig, majd újra menekítették Komáromig a koronát. 1830-ban még mindig Pozsonyban helyezték uralkodói főre. 1848–49 a megpróbáltatások ideje: a koronát és a koronázási ékszereket egy hintóra helyezett vasládában a befejezetlen Lánchídon vitték át nagy ügyvel-bajjal, hogy eljuttassák Debrecenbe, azután elásták az orsovai fűzesek alatt. Szerencsére 1853 tavaszán egy szemfüles ügynök Londonban, a Trafalgar Square-en a szó szoros értelmében belebotlott valakibe, aki nagyjából tudta, hova rejtették, de csak ősszel értesíthették egy színelőadáson a Burgtheaterban az uralkodót, hogy megtalálták. A vízmarta vasládában gőzhajón utazott a korona Budára s onnan Bécsbe, majd ismét vissza Budára, s csak 1867-től lett állandó helye a befejezetlen királyi várpalotában.² Kicsit kiélezetten fogalmazva: a korona és a budai vár közös története a polgári korszakban kezdődik. Minket azonban az addigi út érdekel.

Ismeretes, hogy a Mohács óta 1867-ig lezajlott csaknem háromszázötven év különböző politikai megoldások, alternatívák harcának története. Előjáróban illendő hangsúlyoznom, hogy a korona és a budai vár történetének a Mohács utáni időkben külön-külön nagy tárgyi, politikai, eszmei és erkölcsi problematikája van. Ezek többségéről kiváló és hatalmas szakirodalommal rendelkezünk, viszont a kettő összefüggéséről alig kapunk tájékoztatást. A kérdés az, hogy a megosztottság másfél évszázadában a korona milyen tartalmakat hordozott, s hogy Buda miként tartotta meg a török időkben a királyi Magyarország székvárosának virtuális képzetét. Hogyan őrizte meg azt úgy, hogy az ország fővárosává lett? Melyek a közös súlypontok? Milyen változásokat tartalmaznak? E nagy kérdéskörnek egy rövid és elfelejtett részletében a XVII. század középső harmadában olyan összefüggések tűnnek elő, amelyek valójában, a források szintjén jelzik a történelmi változatok eddig kevésbé számon tartott lehetőségeit.

I. A XVI. század elejére Buda vitathatatlanul az ország székvárosává fejlődött, a koronához főződő középkori történelmi képzeteket pedig Werbőczy István úgy foglalta össze, hogy az ország nemeseit nyilvánította a Szent Korona tagjainak.³ Mohács után azonban mindez megváltozott.

A csatavesztett II. Lajos király halála után azonnal nyilvánvaló lett, hogy a magyar korona birtoklása az újkor hajnalát élő Európában hatalmi viszonyokat meghatározó érték. Ismeretes, hogy II. Lajos király koronáit, a cseh és a magyar koronát Zsigmond lengyel király is szerette volna megszerezni. V. Károly császár öccsét, Ferdinándot (az akkor már megválasztott magyar királyt) 1527 tavaszán, az olmützi tanácskozás előtt figyelmeztette: semmi áron ne fogjon fegyvert János ellen, „csak a korona maradjon Önnél”. I. Ferenc a fontenebleau-i szövetséget a Szent Koronával legitimált János királlyal kötötte meg.⁴ Szulejmán véleménye a szultáni naplóban olvasható: „A magyaroknál az a szokás, hogy aki ezt a koronát hatalmába keríti és fejére teszi, az lesz a király”.⁵